

SOL -
WIGNESEN

b Vi hævder at der er mange enkeltting der er skønne, mange der er gode og så fremdeles, og dem holder vi ude fra hinanden. Ligeledes at der findes et »selve det skønne« og »selve det gode«, og tilsvarende for hver gruppe af de fænomener vi dengang betegnede som »mange«. Følgerigtigt går vi også den modsatte vej og antager en enkelt *form*, afgrænset og uforvekslelig, under hvilken form vi sammenfatter enkelttingene, og hvorefter vi benævner dem. Og vi hævder at enkelttingene er tilgængelige for synet, men ikke for intellektet, og omvendt er c *formerne* tilgængelige for intellektet, men ikke for sanserne.

- Ja afgjort.
- Hvad er det hos os hvormed vi ser de synlige ting?
- Synet.

- Og det hørlige med hørelsen, og på samme måde med alt andet der falder ind under sansningen, ikke sandt?

- Naturligvis.

- Har du nogensinde tænkt på hvor ødsel skaberen af vore sanser var, da han gav os synsevnen og gjorde fænomenerne synlige?

- Nej, i grunden ikke.

- Ja men hør så her: behøver hørelse og lyd noget tredie, forskelligt fra dem selv, som betingelse for at hørelsen kan fungere?

- Nej, intet.

- Og det samme er tilfældet med de fleste andre, ja vel med samtlige evner. Eller kan du nævne nogen hvor det ikke er sådan?

- Nej, det kan jeg ikke.

- Men hvad synet og de synlige ting angår, da er der brug for et medium. Har du ikke tænkt på det?

- Nej, hvad skulle det være?

- Selv om øjnene har synsevne, og ejeren af dem bruger den, og selv om fænomenerne har farve, må der komme endnu en tredie faktor til, som efter sit væsen og natur er skabt specielt for det samme - ellers vil hverken synet opfatte noget eller farverne kunne opfattes. e

- Hvad kan det være for noget tredie?

- Det du kalder lyset.

- Ja naturligvis. Det er sandt.

* - Det er følgende ikke noget ringe fortrin synssansen og dens synlige objekter har, da de er spændt og sammenføjet ved et kosteligere bånd end de øvrige sansepar er sammenspændt med, så sandt vi da anser lyset for noget kosteligt. 508

- Ja det gør vi i højeste grad.

- Og hvilken af guderne deroppe på himlen (himmellegerne) har vi at takke derfor, det ophav hvis lys giver os den

skønne gave at kunne se genstandene og genstandene at kunne ses?

– Dertil svarer jeg: den samme som du og alle andre mener. For det er selvfølgelig *solen* du spørger om.

– Så har synet vel et naturbestemt forhold til denne gud?

– Hvordan mener du?

b – Solen er ikke identisk med synet, ej heller med øjet hvor synsevnen befinder sig. Og dog er af alle vore sanseorganer synet det mest sol-lignende. På den måde er synsevnen en slags indstrømning som skænkes os af solen.

– Vist så.

c – Nuvel, skønt solen i sig selv altså ikke er syn, er den dog årsag til synet, og kan i kraft deraf også selv ses. Men det er just den jeg kaldte for et »afkom« af det Gode, det som det Gode har dannet i sin egen lignelse; hvad solen er i den synlige verden som årsag til syn og synlige fænomener, det samme er det Gode i intellektets verden som årsag til tænkeevnen og genstande for tænkning.

– Det forstod jeg ikke rigtigt. Forklar det lidt nærmere!

d – Vi går ud fra øjnene: kun når de er rettet mod genstande og farver som dagslyset skinner på, ser de klart; men i måneskin eller ved stjernesvær sløves deres kraft, ja bliver omtrent blinde, fordi synet ligesom er overskyet. Men når vi vender dem mod hvad solen skinner på, ser de skarpt, idet disse samme øjne nu besidder synskraft.

– Ja.

– Drag så analogien med tanken: når den fæster sig ved det som sandhed og væren belyser, fungerer og erkender den og lader til at have indsigt. Men når den fæster sig ved »tusmørket«, d.v.s. alt hvad der bliver til og forgår, da har den kun formodninger og antagelser som går hulter til bulter imellem hinanden, og den synes nu at mangle fornuft.

– Det gør den.

e – Godt! Og det som skænker tankens genstand dens sand-

hed, og det erkendende menneske dets evne til at erkende, det er netop det Godes form eller idé. Den er årsagen til indsigt og sandhed, og føl dig forvisset om at den selv kan erkendes, men samtidig at den er noget andet og endnu prægtigere end erkendelse og sandhed, hvor prægtige de end selv er. Når du indser det, er du på ret vej. Ligesom det var rigtigt at kalde lys og synsevne for sol-lignende, men forkert at kalde dem for solen selv, må du også her betragte indsigt og sandhed for God-lignende; men du er på vildspor hvis du regner nogen af dem for det Gode selv; nej, det Gode må du stille på et mere ophøjet stade.

– Det må jeg sige! Hvilken utrolig skønhed du omgiver det med, hvis det ikke blot er årsag til indsigt og skønhed, men endda overgår dem i skønhed! Så er du i al fald ikke den der sætter nydelse som det Gode.

– Var dog din mund! Men lad os udføre lignelsen noget videre.

– Hvordan?

– Solen, vil du sikkert indrømme, er ikke blot den som gør alt det synlige tilgængeligt for synet, men også bevirker tilblivelse og vækst og næring, uden at den selv er tilblivelse.

– Rigtigt.

– Følgelig må vi erklære om det Gode, at det ikke alene gør tankens genstande tilgængelige for tanken, men også er ophavet til deres eksistens og væren; det Gode selv er ikke væren, men noget højere end væren, overstrålende alt i ære og kraft.

Så udbrød Glaukon i en ligefrem overstadig tone:

– Hjælp Apollon, hvilken svimlende højde!

– Det kan du takke dig selv for, som tvang mig til at fremkomme med mine tanker herom.

– Ganske vist, men gå alligevel videre og fuldfør analogien med solen, hvis der endnu mangler noget.

– Ja, jeg har unægtelig en del at tilføje.

– Så kom med det, og spring ikke en smule over.

d – Jeg kommer vist til at springe meget over. Men jeg vil gøre mit bedste for at få så meget med, som omstændighederne tillader.

– Ja gør det.

– Gør dig nu klart at der er disse to magter, og at den ene hersker over alt hvad der er genstand for tanken, den anden over det synlige – jeg vil ikke sige »himlen«, for at det ikke skal se ud som jeg laver vittigheder. Men har du nu fattet disse to arter, det intelligible og det synlige?

INJE-
IGNELSEN

– Ja.

– Så forestil dig at du tager en linie der er delt i to ulige store liniestykker, til at repræsentere den intelligible verden og den synlige; del så igen hver af dem efter det samme forhold.

e Derved får du en klassificering i grader af klarhed og uklarhed; i den synlige verden betegner den første underafdeling »billeder«. Dermed mener jeg for det første skygger, derpå spejlinger i vand eller i en fast, glat og sleben overflade og hvadsomhelst af den slags. Er du med?

– Ja.

– Lad så den anden underafdeling repræsentere den synlige verden som spejlbillederne giver en efterligning af, alt hvad naturen indeholder af levende og dødt, dyr og planter og menneskelige væsener.

– Udmærket.

– Er du så også rede til at indrømme at disse liniestykker er forskellige i grader af ægthed, og at spejlbilledets forhold til originalerne er analog med forholdet mellem formodningernes verden og kundskabernes?

b – Ja fuldstændig.

– Giv nu agt på hvordan vi skal dele den linie der står for tænkningsverden: Du har to liniestykker. I det første bruger tanken billeder der tillige er originaler for efterligningerne i sansernes verden; og den er nødt til at basere undersøgelsen på forudsætninger for at nå frem, ikke til et første princip, men til

* en konklusion. Men i det andet bevæger tanken sig i modsat retning, fra forudsætning frem mod et første princip der er forudsætningsløst. Og dér gør den ingen brug af de billeder som blev anvendt på det foregående stade, men foretager undersøgelsen udelukkende ved former eller ideer.

– Det forstod jeg ikke rigtigt.

– Så tager vi det igen. Når jeg giver dig nogle forhåndsfor- c klaringer, skal du nok forstå det. Du ved nok at de der beskæftiger sig med geometri og talteori, bruger visse forudsætninger: ulige og lige tal, og figurer, og tre forskellige slags vinkler, og beslægtede fænomener indenfor hver sit felt. Dem betragter de som kendte, idet de forudskikker dem som grundlæggende antagelser som det er unødvendigt at bevise både for sig selv og andre, fordi de er indlysende for enhver. Med dem som d udgangspunkt går de frem skridt for skridt med indre konsekvens mod den konklusion de har sat sig som mål.

– Ja, det ved jeg udmærket.

– Og du ved også at de til hjælp tager synlige figurer hvorover de drager deres slutninger; men det er ikke figurerne de i virkeligheden tænker på; de er kun afbildninger. Genstandene for deres slutninger er f.eks. firkanten selv og dens diagonal eller hvad det nu drejer sig om, til forskel fra den de tegner. Virkelighedens figurer, dem de former eller tegner, og som e kan kaste skygge eller danne spejling i en vandoverflade, dem betragter de kun som afbildninger, men de virkelige genstande for deres undersøgelser er usynlige undtagen for tanken.

– Ja, det er sandt.

– Det var hvad jeg kaldte »tilgængelige for intellektet«, men 511 sagde at tanken vel var nødt til at bruge forudsætninger i sin søgen, hvorimod den ikke går frem til et første princip, da den er ude af stand til at komme ud over eller bagved sine forudsætninger; men den bruger som billeder de genstande i vor sanselige verden, som igen selv kan danne afbildninger og skygger på det lavere plan; i sammenligning med disse afbild-

ninger er fænomenerne højere agtet og værdsat.

– Jeg forstår at du taler om hvordan det går for sig i geometri og dermed beslægtede fag.

– Angående det andet liniestykke indenfor intellektets områder, må du forstå at jeg dermed mener alt hvad tankeprocessen opfatter ved dialektikkens hjælp, når den behandler sine forudsætninger, ikke som principielle udgangspunkter, men som virkelige forudsætninger, hypoteser; det vil sige som fodfæste og trin for en opstigning til noget som er forudsætningsløst og det sidste princip for alle ting; når du har grebet det, kan tanken atter stige nedad ved at følge vejen tilbage, nøje og konsekvent indtil konklusionen.

c Under denne proces anvender den overhovedet intet af hvad der hører sanseverdenen til, men bevæger sig udelukkende fra form til form, og standser endegyldigt ved former eller ideer.

– Jeg forstår, omend næppe helt. For hvad du beskriver dér synes mig et temmelig brydsomt foretagende, Sokrates. Men du vil åbenbart påvise at det stykke indenfor den sande verden og intellektets verden, som udforskes ved kyndig dialektik, er klarere og sikrere end det som undersøges gennem fagkundskaber som geometri. De sidste behandler deres forudsætninger som første-principper, og deres fagmænd er nødt til at studere objekter der ligger udenfor sansningens rækkevidde. Men fordi de går ud fra forudsætninger, og netop ikke fra et første princip, mener du ikke de har virkelig indsigt, skønt de objekter de betragter, i fald de har et første princip, falder ind under det intelligible. Jeg antager du vil kalde den geometriske metode for tænkning, men ikke for indsigt, fordi den befinder sig et steds mellem formodningernes og den sande kundskabs områder.

– Du har forstået mig ganske udmærket. Og nu må du i analogi med de fire liniestykker regne med fire tilsvarende tilstande indenfor det sjælelige; det øverste stykke må du kalde indsigt, det andet tænkning, det tredje formodning og det

fjerde illusion; og du må indordne dem på en rangstige efter deres grad af vished, hver svarende til sin større eller mindre nærhed til og andel i sandheden.

– Det forstår jeg. Du har ret, og jeg vil opstille alt som du ønsker.

Bog 7

Hule-
Lignelsen

– Lad mig derefter bruge et billede der kan illustrere hvorledes det står til med den menneskelige natur med henblik på uddannelse og manglende uddannelse. Forestil dig en mørk underjordisk hule; fra den fører der op til dagslyset en gang eller tunnel, der er lang og af samme vidde som hulen. I den hule befinder der sig nogle mennesker der har siddet der lige fra børn, og de er lænkede både om benene og halsen, så at de uden at kunne røre sig fra stedet kun kan se lige frem for sig. Dreje hovedet om og se sig tilbage kan de ikke, da hovedet er spændt fast. Et godt stykke højere oppe mod indgangen bag ved dem lyser der en ild, og midt imellem ilden og fangerne er der opført en mur tværs over gangen, så at den virker ganske ligesom den skærm der bruges ved Mester-Jakel-forestillinger, den bag hvilken de opførende befinder sig, mens de lader deres dukker optræde.

– Jeg er med.

– Tænk dig så at der bag denne mur er en tværvej hvor der passerer en hel del personer, der bærer allehånde genstande der netop rager op over muren; det kan være redskaber, der kan være menneske- eller dyrefigurer, udarbejdede i træ eller sten eller hvadsomhelst andet. Endvidere at nogle af disse skjulte personer, som rimeligt er, taler eller synger, mens andre er tavse.

* – En besynderlig lignelse og besynderlige fanger!

— Men billeder passer på os! For fanger af den slags, har de nogensinde set nogensomhelst af sig selv eller at hinanden undertagen de skyggebilleder som tiden kaster på hudens bagvæg, tror du?

– Nej, naturligvis ikke, når de hele deres levetid har hovedet klemmt fast i den samme stilling.

– Og hvad figurerne angår som bæres fordi bag ved dem, da gælder det samme?

— J a v i s t.

– Og hvis de var i strand til at tale med hinanden, ville de så ikke benævne skygebillederne som om de var virkelige objekter?

-Jo, absolut.

— Tænk dig så også at bagværsgen giver ekko. Når en af de forbipasserende talte eller sang, ville fangerne så ikke tro at lyden kom fra skygebilleder der bevægede sig forbi?

—Jo, ganske giver.

- I det hele taget ville fangerne ikke kende nogen anden virkelighed end "de forbudtdragende skygger".

— Selvfølgelig ikke.

— Lad os nu prøve at forestille os hvordan en befrælse fra lænkerne og dermed en helbredelse fra vildfarelsen ville virke på dem der befinder sig i en så unaturlig tilstand. Vi sætter at en af dem bliver sat i frihed og ganske pludseligt tvunget til at rejse sig op og gøre front den modsatte vej, og gå fremad og rette blikket mod det skinnende lys — hvor ville det ikke svie i øjnene på ham, og blænder af lysglansen ville han ikke engang kunne se de figurer hvis skyggebilleder han var fortrolig med. Og hvad tror du han ville sige hvis man fortæller ham at alt hvad han tidligere har set, kun er vrøvl og blændværk, men at han først nu er kommet virkeligheden et skridt nærmere — at hans syn nu er mere korrekt end før, fordi han er blevet vendt omkring i retning mod ting der er mere sande? *τκ γὰρ ἄλλ' ὅν τινα*

Og hvis man yderligere forlanger at ham at han skal sige

navnene på de forskellige genstande man peger på, tror du så ikke han ville blive aldeles forvundet og ræddet, og være overbevist om at de skygger han var vant til at se, er mere virkelige end de genstande der udpeges for ham?

10.

— Så kan man jo prøve at tvinge ham til at se lige ind i lyset —
der vil skære ham i øjnene, så han vender om og flygter tilbage
til sine tilvante skyggeblender, og vil regne dem for mere vir-
kelige end de andre. Men om vi nu for alvor tager fat i ham og
med magt slæber ham op ad den stenede og stejle indgang
uden at slippe ham løs før vi har trukket ham helt op i sollyset,
ja så vil han nok jamre sig og give ondt af sig under den
medfart; og når han siden står deroppe i dagslyset, vil han
blive aldeles blændet. Der vil lyne for hans øjne, så han ikke
kan se noget som helst af alt det som man forsikrer ham om er
der virkelige.

- Nej, ikke lige straks i det mindste.

— Han ville i al fald behøve en temmelig lang tilvænnning for at kunne få øje på noget deroppe. Det første han bliver i stand til at se, er de skygger der kastes; derefter speilbillederne i vand af mennesker, huse og træer, og først derpå menneskene og tingene selv. Men op mod himlen og alt hvad der befinder sig dér, kan han slet ikke se før det bliver nat — så først går det lettere med at betragte lyset fra stjernerne og månen, længe før han kan udholde at se daghimlen og sollyset.

Men det allersidste han bliver i stand til at se, det er solen, ikke spejlbilledet af den på vandoverfladen eller refleksen af den andesteds, men betragte solen selv som den er, på dens egen plads på himmelbuen. Og derpå ville han gøre sig sine tanker om den, og begynde at forstå at det er solen som bringer årstiderne og styrer årets gang, og at den råder for alt i den synlige verden og på en måde er årsag til alt, også det som han selv og hans medfanger var vant til at se.

Sig mig engang, hvis han nu erindrer sig den hule han kom

fra, og hvad der gjaldt for indsiget dernede, og tænkte på sine kammerater dér, tror du så ikke han vil lykønske sig selv med den ny tilværelse og beklage de andre?

— I høj grad.

— Tænk dig så at disse huleboere havde deres gensidige belønninger og æresbevisninger, og hadetsgaver til den der havde det skarpeste syn og bedst huskede de forbiidregende figurer, både hvilke der plejede at komme først, og hvilke sidst, og hvilke samtidigt; hvem der derudfra var den kløgtigste til at forudse hvad der næstefter ville komme — selv i så fald, tror du da at manden deroppe i dagslyset ville brænde af lyst efter de belønninger, eller misunde de mennesker der stod i mørke og ære dernede? Eller ville det ikke snarere gå ham, som det hedder hos Homer, at han langt

hellere ville som træ! på markerne slide,
lejet af utrængende mand som kun har fra hånden i

munden,
og døje lige meget hvilke livskår fremfor at være hildet i de andres forestillinger og dele deres tilværelse?

e — Bestemt! Han ville ønske sig alt muligt andet end den.

— Endnu et spørgsmål til overvejelse: hvis han vendte tilbage til hulen og indtog sin vanne plads dér, hvad så? Ja, ved en sådan pludselig overgang fra dagslyset ville hans øjne formodentlig være aldeles formørkede, og han ville føle sig blind.

— Ja vist.

517 — Tænk dig så at han igen skulle kappes med huleboerne i at skelne og genkende skygebillederne, mens han endnu er halvblind og før øjnene havde vænnet sig til mørket — en tilvænnning som ville kræve temmelig lang tid — hvor ville han ikke gøre sig til nar dernede! Og de andre ville ordentlig lade ham høre at han havde fået spoleret sit syn under sin fraværelse, og at det både var dumt og unyttigt at foretage en sådan opstigning.

Hvis han så oven i købet prøvede at frigøre dem fra fangen-

skabet og drage dem opad — jeg er vis på de ville slå ham ihjel, hvis de kunne få fingre i ham!

— Det er sikkert og vist.

b — Hele denne lignelse, kære Glaukon, må nøje sammenholdes med hvad jeg beskrev før. Frængselshulen skal forestille den synlige verden, og det lysende bål solens magt. Og opstigningen fra hulen og synet af alt deroppe kan du roligt sætte lig med sjælens vandring op til intellektens verden; gør du det, går du ikke meget fejl af min egen forestilling, som du jo gerne ville høre. Om den også er sand, det må himlen vide.

c Men det er i hvert fald min opfattelse, hvor rigtig eller urigtig den nu er, at først i erkendelsens sfære kan man, til aldersidst, få det Godes idé at se, og der endda vanskeligt nok. Men har den vist sig for ens blik, følger den slutning nødvendigvis at her har vi den yderste årsag til alt hvad der er rigtig og skønt. I den synlige verden afløder den lyset og lysets herre solen, men i tankens verden er den alle tings hersker som kilde til sandhed og indsigt; og dermed følger også at ingen på forstandig vis vil kunne udrette noget her på jorden, indenfor en snævrere eller videre kreds, uden at have skuet den.

— Ja, jeg deler din opfattelse, så vidt jeg da kan.

d — Så deler du vel også den at der er intet forbavsende i at de som er nået så langt, ikke har megen lyst til at blande sig i menneskenes affærer, men at de kun er besjælede af længsten efter i tanken at nå og forblive i den højere verden? Det er kun hvad man kan vente, hvis min lignelse holder stik.

Og er der noget forunderligt i, synes du, hvis den der fra skuet af alt det guddommelige kommer ned til jorden og dens jammerlighed, bærer sig kejtet ad og vækker almindelig latter, mens hans blik endnu er støret? Og hvis han så på et tidspunkt da han endnu ikke er vænnet til mørket dernede, bliver slæbt for retten eller på anden måde bliver tvunget til en dybt om refærdighedens skygebilleder — eller de genstande der kaster skygger — og må indlade sig på en kapestrid angående den

rene tydning af dem, og det med folk der aldrig nogensinde har set selve retfærdigheden – vil det være mærkeligt om han bliver til spot?

– Ikke spor.

518

– Nej, enhver der har lidt fornuft vil indse at øjnene kan blændes og sløres på to måder og af to årsager, enten fordi man kommer fra lyset ud i mørket, eller fra mørket ind i lyset, og han vil forstå at det går nøjagtigt ligesådan med sjælen.

Hvis det viser sig at den er ganske fornumlet og helt ude af stand til at opfatte noget, vil den fornuftige ikke tankeløst slå en latter op, men vil stille spørgsmålet om vedkommendes sindsförvring skyldes uvanhed med mørket lige efter opholdet i det strålende lys, eller om det er én som fra dyb uvidenhed er nået frem til et stærkere sollys, så at han endnu er aldeles blændet af dets stråler. I så fald vil han lykønske den ene for den lod og det liv der er tilfaldet ham; men den anden vil han have medlidenhed med; og føler han trang til latter, vil latteren være mindre urimelig overfor den sidste end overfor den der kommer fra lyset ned i hulen.

– Det finder jeg er forstandig tale.

– Hvis nu dette er sandt, må vi komme til den slutning at uddannelse er noget helt andet end det de professionelle lærere giver det ud for. De erklærer at hvor der mangler erkendelse, kan de fylde den på eller stoppe den ind, ganske som om synet var noget man kunne »påfylde« en andens øjne.

– Ja, det gør de unægtelig.

– Men moralen af vor samtale er at det her drejer sig om en medfødt evne i sjælen og et organ hvormed den enkelte skaffer sig kundskab, og ganske ligesom øjet ikke kan vendes omkring fra mørke til lys uden i forbindelse med hele kroppen, på samme måde må den enkelte med hele sin sjæl vendes bort fra omskiftelsernes verden, indtil tankens øje kan tåle at rette blikket mod det virkeligt værende, og mod den herligste virkelighed af alle, den vi kalder det Gode. Ikke sandt?